Наш вид досі відомий лише з пісків р. Савранки. Він безперечно належить до реліктового ряду *Albicaules* K l o k. з диз'юнктивним поширенням, а в межах ряду може бути порівняний лише з причорноморським реліктово-ендемічним видом *J. paczoskiana* I l j i n, від якого дуже добре відрізняється багатьма ознаками й усім габітусом. Наш вид і на зріст удвоє нижчий, і в усіх частинах дрібніший, зокрема в нього вдвічі коротший чубок сім'янки. Характерна для ряду збіжність стеблових листків у нашого виду виявлена багато слабкіше, ніж в інших представників ряду. В цьому відношенні *Jurinea helenae* S o b k o наближається до ряду *Cyanoides* K l o k., що складається виключно з молодих прогресуючих географічних рас, і, можливо, є проміжною філогенетичною ланкою поміж обома рядами.

Tragopogon savranicus S o b k o spec. nova
(series **Floccosi** K l o k.)

Planta biennis. Caules solitarii, erecti, 50—120 *cm* alti, ramosi, foliuscum tomentoso-arachnoidei, cani. Folia radicalia necnon caulina inferiora linearia vel anguste linearia usque ad 20—30 *cm* longa, 2—5 *mm* lata (ad medium), longitudinaliter plicata vel canaliculata; folia media inferioribus similia sed basi magis dilatata; suprema abbreviata ovato-lanceolata in apicem brevem deflexeum attenuata, 5—15 *mm* longa, 4—6 *mm* lata. Inflorescentia communis paniculato-corymbiforme; calathidia sat numerosa, involucrum crateriforme 1,5—2,5 *mm* longum, 5—10 *mm* basi latum, sub anthesin in parte inferiore densiuscule arachnoideum; involucri pylla septena-octona oblonga vel lineari-lanceolata, 2—4 *mm* lata, acuminata; flosculi laeteflavi, marginales involucro praestantes; ligulae flosculorum oblongo-elliptica, ca. 10—16 *mm* longae, 3—4 *mm* latae denticulis, approximalis minutis; antherarum tubulus ca. 4 *mm* longus, flavus. Achenia 10—20 *mm* cum rostro longa, ca. 1 *mm* diametro, pentagona, apice in rostrum ca. 3—5 *mm* longum attenuata, flavescenti-brunnea; achenia marginalia in costulis squamulosa, pappus ca. 15—17 *mm* longus, fumanus. Floret VI—IX. Habitet in areni sad fl. fl.. Savranca et Kodyma.

T y p u s. RSS Ucr., ditio Odessana, distr. Savraniensis, p. Viljshanka, in arenis, 5. VIII 1971, V. Sobko (KW).

A f f i n i t a s. A proxima *T. ucrainico* A r t e m c z. foliis apicalibus abbreviatis sicut apud *T. borysthenicum* A r t e m c z., a *T. borysthenico* A r t e m c z. acheniis apice in rostrum breviusculum attenuatis sicut apud *T. ucrainicum* A r t e m c z., nunquam erostratus differendus.

Стебла поодинокі, прямостоячі, 50—120 *см* завв., в молодому віці разом з листям білуваті від повстисто-павутинистого опушення, під кінець вегетації більш-менш оголені, галузисті. Прикореневі та нижні стеблові листки лінійні або вузьколінійні, до 20—30 *см* завд., 2—5 *мм* завш. (у середній частині), нерідко вздовж складені або жолобчасті; стеблові листки подібні до нижніх, але з більш розширеною основою; верхівкові листки дуже вкорочені, яйцевидно-ланцетні, 5—15 *мм* завд., 4—6 *мм* завш., на кінці з невеличким гачкуватим вістрям. Кошики численні, зібрані у волотисто-щитковидне спільне суцвіття; квітконоси під кошиком непотовщені, обгортка кошиків чашевидна, 15—25 *мм* завд., 5—10 *мм* у діам., при основі, де при квітках білувато-повстиста, вище оголена, листочки обгортки в кількості 7—8, довгасті чи лінійно-ланцетні, 2—4 *мм* завш., загострені; квітки світло-жовті, крайові перевищують обгортки, язички останніх довгасто-еліптичні, близько 10—16 *мм* завд., 3—4 *мм* завш., з дрібними зближеними зубцями на верхівці; пилякова грубочка близько 4 *мм* завд., жовта. Крайові сім'янки веретеновидні, 12—20 *мм* завд.,разом з носиком, до 1 *мм* завш., на верхівці поступово звужені в носик близько 3—5 *мм* завд., виразно тупо-п'ятигранні, при основі гладенькі, вище, переважно по ребрах, вкриті дрібними лусоч-

ками, жовтувато-буруваті; чубок 15—17 *мм* завд., димчастий. Цв. VI—IX (рис. 3).

Тип. Українська РСР, Одеська обл., Савранський р-н, с. Вільшанка, на пісках, 5. VII 1971, В. Собко (KW).

Паратипи (paratypi). Одеська обл., м. Саврань, на пісках, 9. VII 1970, В. Собко; Балтський р-н, с. Пужайкове, 11. VII 1970, В. Собко; Миколаївська обл., Первомайський р-н, с. Кримка, на пісках, 11. VIII 1969, В. Собко, Кривоозерський р-н, с. Красненьке, на пісках, 8. VIII 1970, В. Собко.

Рис. 3. Козельці савранські (*Tragopogon savranicus* Sobko), козельці дніпровські (*T. borysthenicus* Artemcz.) та козельці українські (*T. ucrainicus* Artemcz.):

А — козельці савранські: *1* — верхня частина стебла з листками, *2* — крайові сім'янки, *Б* — козельці дніпровські: *1* — верхня частина стебла з листками; *2* — крайові сім'янки; *В* — козельці українські: *1* — верхня частина стебла з листками, *2* — крайові сім'янки.

Козельці савранські більш або менш поширені на всіх кодимо-савранських пісках, а поза межами їх невідомі. Цей вид габітуально годібний до *Tragopogon borysthenicus* Artemcz., поширеного на південних пісках, але цілком чітко відрізняється від нього наявністю на сім'янках добре помітного носика. Від *T. ucrainicus* Artemcz., поширеного на Поліссі та в північній частині Лісостепу, відрізняється він характерно вкороченими верхівковими стебловими листками — майже такими, як у *T. borysthenicus* Artemcz.,

Загально поширеними злаками кодимо-савранських пісків є типчак суборовий та келерія піскова. Вперше типчак суборовий (*Festuca querceto-pinetorum* Klok.), згадується у «Визначнику рослин УРСР» (1950), проте опис цього виду до останнього часу був відсутній. За нашими зборами М. В. Клоков зміг дати повний опис його.

Типовим представником піскового степу є келерія піскова [*Koeleria sabuletorum* (Domin) Klok., яка часто трапляється з келерією

сизою [*K. glauca* (Schkurh.) DC.]. Келерія піскова вперше була помічена В. М. Черняєвим (1859), який втім не дав опису. Є. М. Лавренко не визнав цього виду в своїй обробці злаків України (1940). М. В. Клоков, Ю. М. Прокудін та М. М. Цвельов визнали його, але останній (1970) знов почав трактувати цю, безперечно, добре відокремлену географічну расу, як підвид. За нашими спостереженнями обидва ці види відрізняються один від одного і в польових умовах, особливо під час цвітіння, коли колоски розчепірені: у келерії пісковой вони помітно голі, у келерії сизої — добре опушені й сизі.

На кодимо-савранських пісках ми виявили далеко відірване від основного ареалу місцезнаходження цмину щиткового (*Helichrysum corymbiforme* Opperm. ex Katina), що звичайно поширений на пісках узбережжя Чорного моря.

Нам не пощастило виявити бурачка савранського (*Alyssum savranicum* Andrz.), що наводиться для цих пісків. Назва цього виду вперше згадується у В. Г. Бессера (1822). М. І. Котов при опрацюванні родини хрестоцвітних для «Флори УРСР» (1953) подає коротенький опис бурачка савранського, зазначаючи, що згаданий вид є понтичним ендемом і зростає на вапняках, пісковиках та пісках Причорноморського району. У «Визначнику рослин України» (1965) зазначено тим же автором, що бурачок савранський росте на вапняках і пісках в Подільському Лісостепу. Дані досить суперечливі. До того ж у «Флорі УРСР» відзначається, що В. Г. Бессер та А. Л. Андржійовський збирали бурачок савранський в околицях м. Первомайська, проте таких екземплярів у гербаріях Інституту ботаніки немає. В гербарії Бессера знаходиться лише один екземпляр бурачка з підписом Андржійовського, але, на жаль, без дати і вказівки на місцезнаходження. Ми встановили, що цей екземпляр є однією з форм авринії наскельної. Ті екземпляри, що знаходяться в гербарії Інституту ботаніки і визначені за бурачок савранський, не відповідають описові виду — в більшості з них насінини не мають крил, а плоди не завжди округло-обернено-яйцевидні. Їх треба відносити до бурачка покрученого. На савранських пісках, звідкіля був описаний бурачок савранський, ми такої рослини не виявили. Отже, цього виду, мабуть, немає і не було в природі, і тому його назвою надалі користуватись не можна.

Слід зазначити, що на пісках р. Кодими спорадично трапляються деякі середземноморські, субтропічні за походженням злаки — такі, як свинорий пальчастий [*Cynodon dactylon* (L.) Pers.], чіплянка китицева (*Tragus racemosus* L.) та клейстогена болгарська [*Cleistogenes bulgarica* (Bornm.) Keng.] Для свинорію пальчастого це крайня північна точка його ареалу. Чіплянка китицева та клейстогена болгарська трапляються на гранітах по р. Південний Буг, звідки часто переходять на піски. Аналогічно їм на піски переходить і деревій Китайбеля (*Achillea kitaibeliana* Soo).

Згадані види з пісків Савранки невідомі. Проте на цих пісках знайдене жито дике (*Secale silvestre* Host), яке на пісках Кодими виявити не вдалося, хоча І. К. Пачоський і наводить його для них. З пісків Кодими жито зникло, безперечно, через інтенсивне випасання їх рослинності худобою.

Як уже зазначалося раніше, з савранських пісків М. В. Клоков описав три ендемічних маловідомих види: чебрець найвійчастіший, маренку савранську та волошку савранську, які, за нашими спостереженнями, трапляються по всьому району досліджень. До цих ендемічних видів ми можемо додати ще й козельці савранські та юринею Олени.

Зупиняючись на загальній характеристиці піскової флори досліджуваного району, ми повинні констатувати в ній своєрідне поєднання південних і північних елементів при наявності власного чітко виявленого ендемізму. Ця флора ніби безпосередньо пов'язує реліктову піс-

кову флору пониззя Дніпра і Південного Бугу з багато молодшою флорою пісків Південного Полісся, але дуже збідненою, рівняючи як до першої, так і до другої. З півночі сюди заходить, приміром, келерія сиза і контактує з південною келерією пісковою, цілком відсутньою хоча б в околицях Києва, але тут немає лісового типчака поліського (*Festuca polessica* Zapal.), як і немає степових псамофітів — типчака гладенького (*F. laeviuscula* Klok.) та типчака Бекера (*F. beckerii* Hack.). Заступає всі ці види маловідомий типчак суборовий. Цілком відсутній на цих пісках обов'язковий для північних пісків чебрець звичайний (*Thymus serpyllum* L.); немає тут і східного піскового чебрецю Палласа (*Th. pallasianus* H. Braun) і південного чебрецю дніпровського (*Th. borysthenicus* Klok. et Shost.). Усіх їх заступає чебрець найвійчастіший. Немає далі поліської юринеї несправжньоволошковидної (*Jurinea pseudocyanoides* Klok.), а також нижньодніпровської юринеї Пачоського, але несподівано виникає проміжна за ознаками між обома зовсім близькими видами юринея Олени. Контактують нижньодніпровські козельці з південнополіськими козельцями українськими, але переважають обох місцеві козельці савранські, що за морфологічними ознаками досить точно займають середину між ними. Відносно таких проміжних за ознаками видів природно виникає припущення про їх вторинне, гібридогенне походження, але воно зовсім не стверджується. І в даному разі, на наш погляд, ми маємо справу з філогенетично проміжними ланками, що з'єднують старішу вихідну форму з похідними й молодшими. За підрахунками М. В. Клокова, піскова флора України з-поміж інших локальних її флор відзначається найбільшою ендемічністю (багато більшою, ніж у крейдяної, вапнякової чи гранітної). Ми тут не маємо змоги зупинятися на питаннях її районізації та загального походження й розвитку. Ці питання ще зовсім недостатньо розроблені й вимагають спеціального дослідження. Що ж до піскової флори кодимо-савранського району, то на підставі всього викладеного вище її справді треба розглядати як особливу локальну флору загалом лісостепового характеру.

Література

Артемчук І. В. Рід *Tragopogon* L. у флорі УРСР. Труди Ін-ту бот., Х., 1937, 2. — Визначник рослин УРСР, К., 1950. — Визначник рослин України, К., 1956. — Ильин М. М. Систематические заметки в пределах трибы Супагае. Изв. Бот. сада АН СССР, Л., 1932, **30**, 3—4. — Катіна З. Ф. Новий вид цмину з крайнього півдня Української РСР. Укр. бот. ж., 1952, **9**, 3. — Клоков М. В. Рід *Jurinea* Cass. та його значення в історії розвитку флори Української РСР. Бот. ж. АН УРСР, 1932, 8, 1. — Пачоский И. К. Описание растительности Херсонской губернии. Леса. Херсон. 1915. — Пачоский И. К. Описание растительности Херсонской губернии (плавни, пески, солончаки). Херсон, 1927. — Прокудин Ю. Н. Об украинских песчаных видах тонконога из цикла *Koeleria glauca* s. l., уч. зап. Харьк. ун-та, 1963, **37**. — Флора УРСР. 1934—1965, 1—12. — Besser W., Enumeratio... 1822.

Центральний республіканський ботанічний сад, м. Київ

Надійшло 12. XI 1971 р.

FLORA AND VEGETATION OF KODYM-SAVRANIAN SANDS

V. G. SOBKO

Summary

A short geobotanical description is presented of sandy-steppe vegetation in the Kodym-Savranian region. The vegetation is presented by formations of *Poaeta pratensis, Festuceta querceto-pinetorae* and *Thymeta ciliatissimae.* A brief floristic analysis of the flora in the region under study is given. On the basis of the analysis a peculiar Kodym-Savranian floristic region is distinguished which involves 97 species of higher plants, five of them being endemic. Two species new for science are described: *Jurinea helenae* Sobko, *Tragopogon savranicus* Sobko.